

КОЛОДІНА А. С.,кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістики,
детективної та оперативно-розшукової
діяльності(Національний університет
«Одеська юридична академія»)**ЧПКО Н. В.,**кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістики,
детективної та оперативно-розшукової
діяльності(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

УДК 343.98.06:159.955.4

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.1.57>**КРИМІНАЛІСТИЧНА РЕФЛЕКСІЯ:
КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ТА ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ**

У статті досліджується феномен криміналістичної рефлексії як теоретико-методологічного інструменту сучасної криміналістичної науки, для осмислення криміналістичних знань та застосування їх в практичній діяльності з розслідування злочинів. Розглянуто поняття, структуру та механізми криміналістичної рефлексії, її місце та роль у вирішенні завдань в практичній діяльності з розслідування злочинів. Проведено концептуальний аналіз поняття, визначено його місце в системі криміналістики. Визначено значення криміналістичної рефлексії та рефлексивного мислення у діяльності суб'єктів розслідування для вдосконалення методів криміналістичної діяльності, а також формування нових підходів щодо збору, аналізу та оцінки доказів за допомогою таких когнітивних процесів.

Аналізується їхній вплив на ефективність ухвалення рішень, застосування тактичних засобів розслідування та комунікацію з учасниками кримінального провадження. Особливу увагу приділено ролі криміналістичної рефлексії у вдосконаленні слідчої діяльності та формуванні професійної компетентності.

В рамках наукового дослідження, здійснюється порівняльний аналіз криміналістичної рефлексії та суміжних понять таких як: юридична рефлексія; критичне мислення; аналітичне мислення. Проаналізовано співвідношення понять «криміналістична рефлексія» та «рефлексивне мислення». Досліджено взаємозв'язок криміналістичної рефлексії з логічними, евристичними та спеціальними методами криміналістики. Обґрунтовано ефективність методу рефлексії на всіх стадіях розслідування.

Практичне значення дослідження полягає в розкритті механізмів застосування рефлексивного аналізу під час розслідування злочинів, оцінки доказової інформації та прогнозування поведінки злочинця.

Ключові слова: розслідування, криміналістична рефлексія, слідча діяльність, методи криміналістичної діяльності, рефлексивний підхід, криміналістика, концептуальний аналіз, критичне мислення, юридична рефлексія, аналітичне мислення, рефлексивне мислення, суб'єкт розслідування, ухвалення рішень.

Kolodina A. S., Chipko N. V. Forensic reflection: conceptual analysis and practical significance

The article examines the phenomenon of forensic reflection as a theoretical-methodological tool of modern forensic science, for understanding forensic knowledge and its application in the practical activity of investigating crimes. The concept, structure and mechanisms of forensic reflection, its place and role in solving tasks in the practical activity of crime investigation are considered. The importance of reflection for the improvement of methods of forensic activity and the formation of new approaches to the collection, analysis and evaluation of evidence is determined. Special attention is paid to the role of forensic reflection in the improvement of investigative activity and the formation of professional competence.

A comparative analysis of forensic reflection and related concepts such as: legal reflection; critical thinking; analytical thinking. The relationship between the concepts of "forensic reflection" and "reflexive thinking" is analyzed.

A comparative analysis of forensic reflection and related concepts such as: legal reflection; critical thinking; analytical thinking. The relationship between forensic reflection and logical, heuristic and special methods of forensics is studied. The effectiveness of the reflection method at all stages of the investigation is substantiated.

The practical significance of the study lies in revealing the mechanisms of applying reflexive analysis during the investigation of crimes, evaluating evidentiary information and predicting the criminal's behavior.

Key words: *investigation, forensic reflection, investigative activity, methods of forensic activity, reflective approach, forensics, conceptual analysis, critical thinking, legal reflection, analytical thinking, reflective thinking, the subject of the investigation, decision-making.*

Вступ. (Постановка проблеми). Криміналістика, як наука, що займається вивченням та розробкою засобів, методів та прийомів виявлення, розкриття й розслідування злочинів, постійно шукає способи підвищення ефективності та вдосконалення своєї діяльності. У цьому контексті феномен рефлексії набуває особливої актуальності, оскільки він дозволяє аналізувати й переосмислювати існуючі підходи, виявляти їхні сильні та слабкі сторони.

У кримінальному провадженні важливу роль відіграє здатність суб'єкта розслідування до рефлексії, що дозволяє адекватно оцінювати ситуацію, прогнозувати поведінку учасників процесу та застосовувати ефективні тактичні прийоми.

Використання рефлексивного мислення є одним із ключових елементів сучасної криміналістики, яка зосереджена на критичному осмисленні отриманої інформації та побудові гіпотез для вирішення питань, які виникають в процесі практичної діяльності з розслідування злочинів. Вона сприяє підвищенню якості слідчої діяльності. Базується на ідеях когнітивної науки, психології та філософії, які досліджують здатність суб'єкта до саморефлексії та осмислення власної діяльності.

У контексті вивчення цього явища у криміналістиці, рефлексія передбачає: аналіз ефективності застосовуваних методів і прийомів розслідування; критичне осмислення професійних дій у процесі пошуку істини; побудову гіпотез на основі попередніх результатів і сучасних наукових досягнень; процес розуміння іншого (наприклад, підозрюваного в ході проведення допиту, обшуку), шляхом міркування замість нього.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У криміналістичній науці концептуальному аналізу вивчення такої категорії як криміналістична рефлексія, не приділялось багато уваги, зокрема були спроби дослідження рефлексивного мислення у ході застосування такої слідчої дії як допит та обшук. Розкриттю сутності поняття криміналістична рефлексія приділяли увагу у своїх роботах такі вчені як: А. М. Гурова, В. О. Коновалова, В. М. Шевчук, В. Ю., М. В. Костицький, Г. А. Зорін, В. Негребецький, І. І. Сенчак, О. М. Цильмак, Ю. О. Гресь, В. Ю. Шепітько та інші.

Метою статті є аналіз концептуальної природи криміналістичної рефлексії та рефлексивного мислення, визначити її місце в криміналістичній діяльності та з'ясувати її практичне значення у криміналістичній діяльності. Обґрунтування власних ідей щодо ефективності методу рефлексії на всіх стадіях розслідування.

Виклад основного матеріалу. У сучасних реаліях сьогоднішнього першочерговими напрямками досліджень у криміналістичній науці є – розробка і застосування інноваційних засобів, прийомів та методів розслідування, що потребують необхідності підвищення ролі практичного спрямування наукових розробок цієї проблематики та впровадження їх у практичну діяльність.

Рефлексія (від лат. reflexio – «звернення назад») у загальному сенсі означає здатність людини до самоспостереження та аналізу власної діяльності [1]. У криміналістиці цей термін не набув широкої популярності, але використовується для позначення процесу осмислення методів, прийомів і рішень, що застосовуються суб'єктом розслідування під час здійснення практичної діяльності.

Криміналістичну рефлексію можна визначати по-різному: і як специфічний процес критичного мислення, спрямований на аналіз криміналістичної діяльності, прийняття рішень та оцінку їхніх наслідків з метою підвищення ефективності протидії злочинності; і як процес аналізу та критичного переосмислення фактів, доказів і слідчих версій у кримінальному провадженні. Вона базується на міждисциплінарному підході, інтегруючи досягнення криміналістики, психології та логіки. У сучасній криміналістичній теорії термін «рефлексія» розглядається як процес самопізнання суб'єктом внутрішніх психічних актів і станів. Він являє собою процес подвоєного, дзеркального взаємовідбиття суб'єктами один одного, змістом якого є відтворення особливостей один одного [2, с. 838]. Складність та дискусії стосовно цього феномену, як інструменту сучасної криміналістики, обумовлюється різними підходами до: визначення цього поняття, його значення та сфери застосування, тому є актуальним та становить предмет наукового дослідження.

І. І. Сенчак досліджує правову рефлексію як невід'ємний компонент у механізмі формування правосвідомості, де визначає структуру правової рефлексії наступним чином, а саме: правова рефлексія на думку автора поділяється на повсякденну та професійну рефлексію, де остання включає в собі – науково-правову рефлексію та професійно-правову рефлексію. В свою чергу, нас цікавить професійно-правова рефлексія, яка поділяється: за сферою практичної діяльності (судова, криміналістична і т.п.) та за суб'єктом правозастосовчої діяльності (рефлексія судді, слідчого, прокурора, адвоката, державного виконавця, нотаріуса і т.д.) [3, с. 7].

Зокрема, криміналістична рефлексія досліджувалася Г. А. Зоріним [3], який вважає, що технологія застосування методу рефлексії полягає у тому, що криміналіст ніби займає позицію учасника слідчої дії і з цієї позиції розглядає самого себе, увесь процес спілкування, аналізує минуле і прогнозує перспективу розвитку дій. Г. А. Зорін зазначає, що це мислення про мислення з приводу розслідуваної справи [3, с. 7]. Така думка теж заслуговує на увагу, адже метод рефлексії є ефективним на всіх стадіях процесу розслідування. Суб'єктом розслідування у процесі практичної діяльності аналізуються норми права, що регулюють порядок проведення слідчих дій. Тому, джерелами рефлексії насамперед можна вважати наукові положення різних наук, а саме: психології, філософії, логіки, теорії держави та права, психіатрії та ін.

А. М. Гурова розглядає рефлексивне мислення як – динамічний ситуаційно обумовлений мисленнєвий процес, що спрямований на проникнення у свідомість особи шляхом імітації суджень тактичного партнера з метою з'ясування закономірностей його мислення та обрання способів найбільш ефективної поведінки, який виражається у формі самоаналізу з приводу певної ситуації у поєднанні із припущенням вірогідних результатів аналізу цієї ж ситуації тактичним партнером, має взаємний характер, що може виражатись як у безпосередній, так і в опосередкованій формах взаємодії [4, с. 160].

Якщо говорити про роль криміналістичної рефлексії у криміналістиці то вона забезпечує: адаптацію до нових методів вчинення злочинів; вдосконалення криміналістичних

методик; формування нових підходів до оцінки доказів. У криміналістиці рефлексія набуває особливого значення, оскільки вона сприяє:

- критичному аналізу доказів – оцінці їхньої достовірності, належності та допустимості;
- визначенню напрямів розслідування – прогнозуванню подальших дій;
- коригуванню слідчих дій – перегляду гіпотез у зв'язку з новими обставинами справи. Таким чином, ми бачимо, що криміналістична рефлексія є невід'ємною частиною професійного мислення слідчого.

Можна виділити основні компоненти рефлексії та етапи в криміналістиці: 1) *аналітичний аспект* – аналіз і переосмислення застосованих методик та ін.; 2) *евристичний аспект* – генерування нових ідей і стратегій розслідування; 3) *практичний аспект* – адаптація рефлексивних висновків до практики.

Криміналістична рефлексія складається з наступних етапів:

- 1) оцінка ситуації: аналіз зібраної інформації, встановлення відповідності між поставленими завданнями та отриманими результатами;
- 2) пошук недоліків: виявлення прогалин у методах розслідування чи експертизі;
- 3) розробка алгоритмів дій, рекомендацій: формулювання висновків і пропозицій для вдосконалення криміналістичної практики.

Також, потрібно відмітити безпосередній взаємозв'язок криміналістичної рефлексії з методами криміналістики. Вона ґрунтується на використанні основних методів криміналістики, які допомагають слідчому встановити об'єктивну істину кримінально-релевантної події. Розглянемо співвідношення та взаємозв'язок логічних, евристичних та спеціальних методів з рефлексією.

Логічні методи та криміналістична рефлексія. У криміналістиці широко застосовуються логічні методи аналізу, такі як дедукція, індукція та аналогія. Рефлексія дозволяє слідчому не лише механічно використовувати ці методи, а й оцінювати їхню ефективність в кожному конкретному випадку. Наприклад, *дедуктивний метод* допомагає формулювати загальні гіпотези на основі відомих фактів, а рефлексія дає змогу перевірити, чи не є такі висновки поспішними або необґрунтованими. *Метод індукції* дозволяє будувати загальні висновки на основі окремих доказів, де саме завдяки рефлексії слідчий аналізує, на скільки повною є інформація і чи можна зробити достовірний висновок. *Метод аналогії* використовується для порівняння схожих ситуацій, де криміналістична рефлексія допомагає уникнути хибних узагальнень, коли ситуації здаються схожими, а насправді мають суттєві відмінності.

Евристичні методи та роль рефлексії. До евристичних методів належать методи, які сприяють пошуку нестандартних рішень у розслідуванні, це *метод мозкового штурму* або *метод постановки проблемних питань*, де рефлексія допомагає слідчому усвідомити: чи не обмежує він себе шаблоном (стереотипним) мисленням? Чи розглядає всі можливі версії, а не лише ту, яка здається найімовірнішою? Чи не впливає його особиста думка або емоції на хід розслідування?

Спеціальні методи криміналістики та рефлексія. Власне криміналістичні методи, тобто методи, розроблені наукою криміналістикою і використовуються тільки нею [6, с. 58] серед них: *трасологічні методи*, де рефлексія допомагає суб'єкту розслідування оцінити, чи правильно він інтерпретує результати аналізу, чи не ігнорує важливі деталі; *методи судової балістики*, де аналіз слідів пострілу потребує врахування багатьох чинників і рефлексія допомагає уникати суб'єктивних висновків; *методи судової психології*, де при оцінці свідчень підозрюваних і потерпілих рефлексія допомагає слідчому відрізнити правдиву інформацію від маніпуляцій або когнітивних спотворень.

Виходячи з завдань, які ставились на початку дослідження, маємо необхідність проаналізувати співвідношення понять «криміналістична рефлексія» та «рефлексивне мислення». Ці поняття є взаємопов'язаними, однак вони мають різний зміст та застосування. Рефлексивне мислення – це загальна когнітивна здатність людини усвідомлювати, аналізувати та корегувати свої думки, дії, переконання та підходи до розв'язання завдань в будь-якій

сфері. Ключовими характеристиками (ознаками) рефлексивного мислення можна вважати такі: критичний аналіз власних рішень; усвідомлення власних когнітивних упереджень; гнучкість у прийнятті нової інформації; вміння адаптувати свої стратегії до нових умов. Рефлексивне мислення є універсальним і застосовується в різних сферах, таких як наука, педагогіка, медицина, криміналістика та ін.

Аналізуючи різні підходи до визначення та значення криміналістичної рефлексії в практичній діяльності з розслідування злочинів, можемо дійти висновку, що *криміналістична рефлексія* це – процес осмислення та самоаналіз особистих суджень, переконань, роздумів, теоретичних знань і практичного досвіду у сфері криміналістики. Таке поняття відображає можливість та здатність суб'єкта розслідування та інших фахівців (експертів, адвокатів, тощо) до самокритики, рефлексії власних рішень та дій в межах своєї діяльності, що значно підвищить їх професійну компетентність.

Таким чином, криміналістична рефлексія є конкретним проявом рефлексивного мислення у сфері практичної діяльності з розслідування злочинів. Але, процес розслідування злочинів є складним когнітивним процесом на всіх стадіях практичної діяльності, що вимагає високого рівня аналізу, логічного мислення та вміння оцінювати інформацію з різних джерел. Для цього і використовують такі ключові (суміжні) поняття, як: криміналістична рефлексія, юридична рефлексія, критичне мислення, аналітичне мислення та ін. Вони мають спільні риси, але виконують різні функції у діяльності слідчого, експерта (Таблиця 1). З поняттям криміналістичної рефлексії зрозуміло воно є більш вузьким по відношенню до поняття *юридичної рефлексії*, де останнє є більш ширшим та включає аналіз усіх правових аспектів, пов'язаних з кримінальним провадженням. Вона допомагає оцінювати правові наслідки слідчих дій, їх відповідність законодавству та судовій практиці; важлива для прийняття процесуальних рішень; від криміналістичної рефлексії відрізняється тим, що фокусується не лише на доказах та слідчих діях, а й на юридичній оцінці їх правомірності.

В свою чергу, *критичне мислення* – це здатність об'єктивно оцінювати інформацію, виявляти суперечності, логічні помилки та упередження. Є універсальним когнітивним навиком, що використовується як у криміналістиці так і в юриспруденції загалом.

Коли, *аналітичне мислення* – це здатність розбивати складну проблему на частини, знаходити причинно-наслідкові зв'язки та робити обґрунтовані висновки. В криміналістиці може використовуватись для структуризації слідчої інформації, встановлення логічних зв'язків між доказами та реконструкцією події. Відрізняється, на наш погляд, від критичного мислення тим, зосереджується не лише на оцінці інформації, а й на її логічному впорядкуванні та її систематизації.

З вищевикладеного випливає, що криміналістична рефлексія, юридична рефлексія, критичне та аналітичне мислення є взаємопов'язаними поняттями, які відіграють ключову роль у розслідуванні. Вважаємо, що використання цих когнітивних здібностей у сукупності покращило б компетентність та професіоналізм суб'єкта розслідування. Криміналістичну рефлексію та взаємозв'язок з суміжними поняттями розглянуто більш детально у *Таблиці 1*.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Тому, можна дійти висновку, що криміналістична рефлексія орієнтується на аналітичне мислення, яке передбачає не лише збір даних, але й їх структуроване осмислення, пошук причинно-наслідкових зв'язків між подіями, що є важливим на будь-якій стадії розслідування.

Щодо ефективності методу рефлексії на всіх стадіях розслідування, то з проведеного аналізу такого феномену як рефлексія маємо підстави стверджувати, що її ефективність простежується від порушення кримінального провадження до судового розгляду. Так як на початковій стадії розслідування слідчий стикається з великим обсягом інформації, яка часто є фрагментарною та суперечливою, тому саме рефлексія допомагає: об'єктивно оцінити ситуацію, критично поставитись до первинних суджень, висновків, оцінити достовірність свідчень очевидців, сформулювати робочі версії і т.д. На стадії збору та аналізу доказової інформації рефлексія дозволяє: перевіряти достовірність доказів, оцінювати суперечності, коригувати застосування тактичних засобів в процесі розслідування і т.д.

Таблиця 1

Криміналістична рефлексія та суміжні поняття (порівняльна таблиця)

Параметр	Криміналістична рефлексія	Юридична рефлексія	Критичне мислення	Аналітичне мислення
Сутність	Процес аналізу доказів, подій, ситуацій у криміналістиці з метою формування гіпотез і висновків	Осмислення правових норм, явищ та їх впливу на правосвідомість	Спрямованість на оцінку аргументів і пошук логічних зв'язків	Структурований аналіз інформації для виявлення закономірностей
Галузь застосування	Криміналістика (теоретичний аспект); Діяльність з розслідування злочинів (практичний аспект)	Юриспруденція, правова культура	Універсальна: освіта, наука, управління, діяльність з розслідування і тд.	Універсальна: бізнес, наука, розробка стратегій, діяльність з розслідування і тд.
Мета	Покращення якості розслідування та доказування	Формування правових концепцій та свідомості	Прийняття обґрунтованих рішень	Оптимізація процесів ухвалення рішень
Методи	Аналіз слідчих версій, моделювання ситуацій, оцінка доказів	Розуміння норм права, рефлексія на правові події	Дедукція, перевірка аргументі, постановка запитань	Систематизація даних, пошук патернів
Особливості	Інтеграція знань із криміналістики, логіки, психології, філософії	Орієнтація на нормативно-правову базу	Потребує нейтральності та відкритості до нових ідей	Зосередженість на деталях і причинно-наслідкових зв'язках
Практичне значення	Вирішення складних задач в процесі розслідування, зниження ризику помилок	Підвищення ефективності правозастосування	Підвищення якості аргументації	Підвищення ефективності стратегічного планування

Криміналістична рефлексія є потужним інструментом для підвищення ефективності слідчої діяльності. Її використання дозволяє адаптувати методики розслідування до сучасних викликів, підвищувати якість доказової бази та забезпечувати об'єктивність у кримінальному провадженні. Подальше дослідження цього явища сприятиме розвитку криміналістичної науки та практики.

Список використаних джерел:

1. Тлумачний словник української мови: у 4 т. / за ред. В.М. Русанівського. К.: Наукова думка, 2006. Т. 1. 752 с.
2. Велика українська юридична енциклопедія: У 20 т. Харків : Право, 2018. Т. 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол. В.Ю. Шепітько та ін. 952 с.
3. Зорін Г.А. Криміналістична методологія. Мн. : Амалфея, 2000. 608 с. (Фундаментальна криміналістика XXI століття)
4. Гурова А. М. Поняття та ознаки рефлексивного мислення при допиті. *Форум права*. 2013. № 3. С. 157–161 URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_3_28.pdf
5. І.І. Сенчак Правова рефлексія як невід'ємний компонент у механізмі правосвідомості. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2001. № 1 (3). С. 1–15.
6. Маковецька Н.Є., Француз-Яковець Т.А., Колодіна А.С., Кіряков В.В., Бараняк В.М. Криміналістика: навчальний підручник. Київ: Університет «КРОК», 2021. 512 с.

